

IDF Spokesperson Unit (CC-BY-NC 2.0)

משבר הלגיטימציה של מודל גיוס החובה

יגיל לוי

האוניברסיטה הפתוחה

השיח הציבורי הערני על עתידו של גיוס החובה מזמין דיון רחב במשבר הלגיטימציה של המודל, משבר המחמיר עד כי רוב הציבור היהודי תומך בביטולו. לטענתי מודל גיוס החובה נתון במשבר לגיטימציה מתמשך, הנובע מקריסתו תחת עומס הסתירות שבתוכו הוא מתקיים. זוהי תוצאת פעולתם של תהליכי עומק חברתיים, ובהם התחזקות של שיח ליברלי-אזרחי וניאו-ליברלי כלכלי-חברתי ושקיעת האתוס הרפובליקני. בה בעת, הצבא במדיניותו מעצים סתירות אלה ואחרות, בראש ובראשונה הסתירה בין האתוס השוויוני של הגיוס ובין הגידול בשיעור אי-הגיוס. לא רק שהצבא לא נערך כראוי למשבר הלגיטימציה של מודל הגיוס, הוא גם אינו מודע לעוצמת המשבר. במקום זאת הצבא מגן על המודל בשם התפקידים החברתיים שהוא ממלא ותרומתו החברתית והכלכלית. ואולם קו הגנה זה שגוי ביסודו, שכן לא זו בלבד שאין בתרומת הצבא הצדקה נורמטיבית לגיוס חובה, אלא גם הטענות באשר לתרומת הצבא אינן מבוססות מחקרית, הן מתעלמות מתרומות שליליות של גיוס החובה ומהאפשרויות של הצבא לתרום גם אם יבוטל גיוס החובה. כפתרון המצמצם את הסתירות מערערות הלגיטימציה הגלומות במודל הנוכחי מוצע מעבר למודל גיוס בררני, גלוי ורשמי.

מילות מפתח: צה"ל, מודל הגיוס, צבא-חברה, אתוס שוויוני, גיוס בררני, הסללה, ליברליזם, משבר לגיטימציה, נאו-ליברליזם, רפובליקניזם

מבוא

בשנים האחרונות מתנהל דיון ציבורי ערני על עתידו של גיוס החובה, ובשיאו התפרסמו בנובמבר 2021 ממציא סקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה, שלפיו רוב הציבור היהודי תומך בביטולו של גיוס החובה (הרמן ועמיתיה, 2021). דיון זה הוא הזדמנות לעסוק במכלול ההיבטים של משבר גיוס החובה. בחלק הראשון אציג את משבר גיוס החובה ואטען שיש לראות בו משבר לגיטימציה הנובע מקריסת המודל תחת עומס הסתירות שבתוכו הוא מתקיים. בחלק השני אתייחס לטענות שהעלה הצבא, באמצעות הרמטכ"ל, באשר לתרומתו של הצבא לחברה ולכלכלה כהצדקה להמשך גיוס החובה ואציג טיעוני נגד. בחלק השלישי והמסכם אציג את הצעתי להנהגת מודל גיוס חובה בררני רשמי.

המאפיינים של משבר הלגיטימציה של גיוס החובה

אפשר להציג את בעיית מודל הגיוס במספר אופנים: כביקורת ציבורית כללית על היבטים מעוררי מחלוקת של המודל, הנשזרת בביקורת רחבה על תפקוד הצבא עד כדי שחיקת האמון הציבורי בו. זהו הכיוון שאליו כיוון הרמטכ"ל אביב כוכבי בהרצאה שנשא בכנס השנתי לזכרו של רב־אלוף אמנון ליפקין־שחק באוניברסיטת רייכמן ביוני 2021, ובה הבליט את תרומתו החברתית והכלכלית של הצבא כבסיס לאמון בין הצבא לציבור (כוכבי, 2021; ארחיב בהמשך). אפשר לבחון את הסוגיה כביטוי לבעיית המוטיבציה הנשחקת לגיוס (חבר הכנסת מוסי רז, אצל בנדר, 2018). יש מי שיראה בה בעיה של התאמת המודל לצרכים משתנים, ובמרכזם עודפי כוח האדם בצבא (ראו לדוגמה; אלרן ועמיתיו, 2021; שלח, 2003), ומובן שמשבר הגיוס נתפס כנובע מעיוות של עקרון השוויון בנטל לאור צמצום שיעורי הגיוס, ובפרט הכישלון המתמשך בהסדרת גיוסם של גברים חרדים (ראו לדוגמה פירון והרוש גיטי, 2020; קבילו, 2021). כל אחת מהאבחנות של הבעיה מובילה לפתרונות משלה, וכך אם הבעיה המרכזית של המודל היא דימוי ציבורי רע, כמשתמע מדברי הרמטכ"ל לעיל, חשוב לשכנע את הציבור ביתרונותיו, כלומר בתרומתו לחברה ולא רק בנחיצותו הביטחונית.

לטענתי, המבטאת גישה שונה, מודל הגיוס נתון במשבר לגיטימציה מתמשך. למען הפשטות, משבר לגיטימציה הוא תוצאה של סתירות המתהוות בין הגיונות פעולה שונים הבאים לידי ביטוי בפעולתם של מוסדות המדינה, סתירות היוצרות משבר אמון עמוק עד כדי חוסר יכולת של המוסדות לממש את מטרותיהם (Habermas, 1975). אם לגיטימציה פירושה בהקשר זה שציווי

המוסד נתפסים כצודקים ונורמטיביים ולכן מחייבים ציות מטעמים החזקים יותר מהאינטרס העצמי של הציבור, הרי משבר לגיטימציה מתבטא בפער נורמטיבי חריף עד כדי קושי לנהל או למשול וקושי לזכות בציות הנדרש (Reus-Smit, 2007).

מודל הגיוס נתון במשבר לגיטימציה מתמשך, שהוא תוצאה של סתירות המתהוות בין הגיונות פעולה שונים הבאים לידי ביטוי בפעולתם של מוסדות המדינה, סתירות היוצרות משבר אמון עמוק עד כדי חוסר יכולת של המוסדות לממש את מטרותיהם.

במקרה של מודל הגיוס, מקורן של הסתירות הוא בתהליכי עומק חברתיים המתפתחים מאז שנות ה־80 ועד היום. תהליכים אלה פיתחו סתירות בין אתוס ההקרבה, העומד ביסוד גיוס החובה, ובין אתוסים מתחרים, שניתן לחלקן לשתי קטגוריות: סתירות המתהוות בשל גורמים הנמצאים, לפחות חלקית, מחוץ לשליטתו הישירה של הצבא, וסתירות שהצבא מעצים בעצם המדיניות שהוא נוקט. אמפה את עיקרי הסתירות (לדיון מקיף בתהליכי העומק ראו לוי, 2007, עמ' 37-92).

סתירות החיצוניות לצבא

הקטגוריה הראשונה היא סתירות המתהוות בשל גורמים שמחוץ לשליטתו הישירה של הצבא, לפחות באופן חלקי. **הסתירה הראשונה היא בין אתוס הליברלי המתחזק ובין עקרון הגיוס בכפייה.** מאז שנות ה־80 התעצמה חשיפתה של ישראל לגלובליזציה, המלווה בשינויים מבניים במשק ברוח הדוקטרינה הניאו־ליברלית. 'תוכנית הייצוב הכלכלית' של שנת 1985 שהתמודדה בהצלחה עם ההיפר־אינפלציה הייתה צומת מרכזי. הגלובליזציה חיזקה את האתוס של חברת השוק, כלומר חברה שבה ערכי שוק מחלחלים לכל היבט של העשייה האנושית והיחסים החברתיים מעוצבים בה בדמותו של השוק (Sandel, 2012, location 142). התוצאה הייתה שינוי תרבותי־פוליטי המאופיין בהתחזקות של שיח ליברלי־אזרחי וניאו־ליברלי כלכלי־חברתי (פלד ושפיר, 2005). השיח החדש אומץ בעיקר, אך לא רק, על ידי המעמד הבינוני־חילוני. בחברת שוק הנטל הצבאי נתפס כמאמיר במונחים סובייקטיביים וההקרבה ניצבה אל מול תשוקתן של הקבוצות המבוססות לנורמליות (מאוטנר, 2013), בפרט לאור הירידה השיטתית בתחושת האיום הקיומי (ראו ישראלי, 2020, עמ' 56-57).

סתירה שניה התהוותה בין אתוס חברת השוק ובין עקרון גיוס החובה, הכופה עבודה ללא תמורה

הטענות על הפלייתם לרעה של אנשי מילואים במקומות עבודה הן אינדיקציה חשובה לכך.

שנית, הדומיננטיות החברתית של המעמד הבינוני-חילוני התבססה גם בלי להזדקק עוד להקרה הצבאית כמנגנון המקנה לגיטימציה למעמד חברתי בחברת השוק, המפתחת קריטריונים חלופיים לרכישת מעמד. שלישית, הדומיננטיות הפוליטית-סמלית של מעמד זה נחלשה בעקבות המהפך השלטוני של שנת 1977, שחזק בהדרגה קבוצות דתיות ומזרחיות במשולב עם הכישלונות הצבאיים שפגעו ביוקרת המעמד שזוהה עם הצבא. רביעית, שיח הממלכתיות הרפובליקני אותגר בשל התעצמותו של השיח האתנו-לאומי לאחר מלחמת יום הכיפורים, שקודם בעיקר בידי קבוצות דתיות ומזרחיות. האתוס האתנו-לאומי תופס את הקריטריון לאזרחות לא בתרומה לטובת הכלל אלא בעצם ההשתייכות לקבוצה האתנו-לאומית היהודית (פלד ושפיר, 2005, עמ' 41-45; 117-125). חמישית, הירידה השיטתית בתחושת האיום הקיומי הקולקטיבי שהתפתחה מאז שנות ה-80 גרמה לפיחות הערך החברתי של ההקרה הצבאית. ולבסוף, אוניברסליזציה של מדינת הרווחה, שהחלישה קריטריונים קבוצתיים בנגישות לזכויות, הייתה מכוחות ההינע המרכזיים לשחיקת התגמולים הסמליים הייחודיים שקבוצות חזקות הפיקו משירותן הצבאי, דוגמת קצבאות ילדים (ראו Shalev & Gal, 2018).

רפובליקניזם שוקע, התחזקות של שיח ליברלי ואתנו-לאומי ושל אתוס חברת השוק שוחקים את היכולת להמיר את ההקרה הצבאית בתגמולים חברתיים. כך מופרת "המשוואה הרפובליקנית" המאזנת בין ההקרה לתמורה. הפרת המשוואה הביאה להיחלשות נכונותו של המעמד הבינוני-חילוני להמשיך לתחזק את הצבא במישור האנושי והכספי, ולהגברת ההתניות שהציב לנכונותו להקריב. בכך הונחה תשתית לדחיקת ליברליזציה תרבותית שהתפתחה מאז שנות ה-80. בין ביטוייה היו: הסרת חסמים בפני ביקורת על הצבא; רגישות לחללים לצד נסיגה מאתוס הגבורה והבלטת המחיר של מלחמה ממושכת; שחיקה במוטיבציה להתגייס בכלל ולתפקידי לחימה ופיקוד בפרט; לחצים לקיצוץ בתקציב הביטחון; הופעתה של סרבנות; ביטויי סלידה שונים מהתרבות הצבאית ועוד (לוי, 2010, עמ' 49-63).

כך לדוגמה, במדד הדמוקרטיה של שנת 2019, מראוינים יהודים שזיהו את עצמם כשייכים לקבוצות חזקות דיווחו שיעודדו את ילדיהם, בנים ובנות, להתחמק משירות ובפרט משירות קרבי, יותר ממי ששייכו את עצמם לקבוצות חלשות (הרמן ועמיתיה, 2019, עמ' 108). מחקר של מרכז מדעי ההתנהגות של הצבא, שנערך בקרב בני נוער בגיל 17-18 בשנים 2008-2010,

כספית הולמת על צעירים וצעירות ודוחה את כניסתם לרכישת השכלה ולשוק עבודה – סתירה המחריפה ככל שהשוק נעשה תחרותי יותר. מנקודת מבטה של המדינה זו גם סתירה בין החתירה ליעילות כלכלית ובין דחיית הכניסה של צעירים לשוק העבודה, סתירה המניבה לחצים לקיצור שירות ולהורדת גיל הפטור של חרדים משירות צבאי כדי לעודד את יציאתם לעבודה (ראו לוי, 2019).

סתירה שלישית היא בין אתוס רפובליקני האמור להעניק למשרתים ולמשרתות בצבא זכויות עודפות ובין היחלשותו של אתוס זה. צבאות מקיימים "משטר תגמול" המבוסס על תגמולים של החיילים בשתי צורות עיקריות – תגמול חומרי ותגמול סמלי. התגמול החומרי מבוסס על תשלום כסף וטובין שווי כסף, ובשונה ממנו מבוסס התגמול הסמלי על כך שלובשי המדים הנהנים מסטטוס ומיוקרה המופקים מעצם שירותם הצבאי, מאופי עיסוקם הצבאי ומרמת ההקרה הנובעת מכך, ממעמד יחידתם ומדרגתם האישית. אלו מומרים בתגמולים בעלי ערך בחברה האזרחית. הערך אינו רק למגויסים אלא גם – ואף בעיקר – לקבוצה החברתית שיצאו ממנה. התגמולים העיקריים הם בראש ובראשונה זכויות אזרחיות, חברתיות ופוליטיות המוענקות למי ששירתו בצבא. זוהי ההמרה של חיילות (soldiering) לאזרחות (citizenship) המגולמת במודל הרפובליקני הצרפתי של ה"אזרח-חייל", שלפיו תרומה צבאית היא תנאי לרכישת אזרחות מועדפת. לצד הזכויות מוענקים גם תגמולים רשמיים פחות, כמו הכרה חברתית. תגמולים סמליים אלה הם התגמולים העיקריים שמעניק צבא המגויס בחובה. בישראל, חוזה רפובליקני זה היה אחד ממקורות הדומיננטיות של המעמד הבינוני-חילוני בתמורה להקרבנות הצבאית (לוי, 2015ב).

התגברות השיח הליברלי לוותה בהחלשתם של הממלכתיות, הקולקטיביזם והחלוציות – הסמלים העיקריים של השיח הרפובליקני (פלד ושפיר, 2005). להיחלשות הרפובליקניזם מספר כוחות הינע. ראשית, השיח הליברלי העצים את זכויות הפרט לכדי זכויות טבעיות שהנגישות אליהן אינה תלויה בהכרח בתרומתו של הפרט למדינה. בתוך כך התחזקה יכולתן של קבוצות המרכזיות שבהן חרדים ואזרחים ערבים, לצבור זכויות במנותק מתרומתן הצבאית. בכך השתלבה גם החלשת תפקידם של מבחנים המעניקים העדפות ליוצאי צבא עד כי בחסות חקיקה ופסיקה ליברליות איבד המעמד של "יוצא צבא" מחשיבותו במידה רבה, לאחר שהיה סמל חשוב ושבאמצעותו זכו יוצאי צבא לעדיפות בשוק העבודה. יותר מכך, שירות צבאי החל להשיא פרמיה שלילית בשוק העבודה ככל ששוק זה נעשה תחרותי.

ירידת המוטיבציה של המעמד הבינוני-חילוני עודדה את הצבא להעמיק גיוס של קבוצות חברתיות פריפריאליות שקודם לכן נדחקו לשולי ליבתו של הצבא, ואלה הגבירו את נוכחותן ביחידות הלוחמות.

בני המעמד הבינוני, נשים מן המעמד הבינוני וגברים ממעמדות נמוכים, חלקית גם בשל נטיית הצבא לבלום ביקורת מוטת שוק על עודפי כוח אדם שנצרכו בעיקר בשל הריבוי הטבעי וההגירה מברית המועצות לשעבר. לכן הורחבו פטורי הגיוס וקיצורי השירות (שטרן, 1998). הצבא גם הצמיד ממחצית שנות ה־80 תג מחיר כלכלי למשרתי המילואים, עד כי אחוזים ספורים שותפים לשירות מילואים משמעותי, עם הפחתת הצריכה של ימי מילואים מ־10 מיליון ימים בשנת 1990 (אבן וישיב, 2018, עמ' 171) לכשני מיליון בשנת 2017 (עמית, 2018), וזאת אף עוד בטרם נחקק חוק שירות המילואים (2008), שצמצם את היקפי הקריאה לשירות פעיל.

אם נסכם מבחינה כמותית את התעצמותו של משטר הגיוס הבררני, שיעור המשרתים בצבא מכלל האוכלוסייה כולל מילואים ירד מ־16 אחוזים בשנים 1983–1984 לכתשעה אחוזים בלבד בשנים 2004–2005 (חדד, 2009, עמ' 99). אבל החשוב הוא שרק משנות ה־2000 החלו להיחשף נתונים על היקף הבררנות, במידה רבה בשל האמרת שיעורי אי־הגיוס של חרדים. במילים אחרות, הבררנות נעשתה גלויה אך לא רשמית, אך עצם גילוייה הניע תהליכים שונים השוחקים בבסיס הלגיטימציה של מערכת הגיוס. נכון למועד הכתיבה, רק כמחצית מהאוכלוסייה הישראלית מתגייסת.

למרות החשיפה, הצבא דבק באתוס השוויוני. הוא הגביר את השימוש בשיח השוויון ותמך זאת במעשים דוגמת התמיכה בגיוס חרדים ובהרחבת השירות האזרחי וברתימת מערכת החינוך והרשויות המקומיות להגברת הגיוס. הצבא גם ניסה לבלום שחרור מטעמי פטור נפשי, אף במחיר העסקת חיילים בלתי מתאימים (מבקר המדינה, 2010, עמ' 110). בתמצית, הצבא נקט "לגיטימציה של מספרים" והיא הביאה בשיאה, בעשור השני של המאה ה־21, אף לעיוות נתוני הגיוס של חרדים כדי ליצור מצג של עמידה ביעדי הגיוס (צוות הבדיקה בנושא נתוני גיוס חרדים לצה"ל, 2020, עמ' 32). אך מכיוון שאתוס השוויוניות אינו ניתן למימוש, השימוש בשיח זה והעצמתו באמצעות החתירה אליו והשימוש במספרים יוצרים פער שמכרסם עוד יותר בבסיס ההוגנות של גיוס החובה, ובכך מערער את הלגיטימציה שלו.

גישה זו מערערת את הלגיטימציה גם מכיוון אחר. מאמצי הגיוס מלווים מאז שנות ה־90 ב"טקסי

הראה כי בעוד יוצאי משפחות מבוססות מטפחים שיח ליברלי־רפובליקני הרואה בשירות אפשרות למימוש עצמי, גם בשיח הקנוני המפנים עקרונות רפובליקניים מיוצג שיח ליברלי מעצם ההדגשה של רכיב הבחירה בגיוס ותפיסתו כמבוסס על חובה פנימית (ריבנאי־בהיר ואביר, 2014). בחלוף כעשור, בשנים 2017–2018 שיקף השיח של המועמדות והמועמדים לשירות את התרחבות התפיסות האינדיווידואליסטיות בחברה, וגם אם כמחצית מהנשים ורוב הגברים מעדיפים מקצועות לחימה, למניע התעסוקתי ולרכישת היוקרה משקל מכריע במוטיבציה לתפקידים מקצועיים (וולדמן ועמיתיה, 2021). לא בכדי הפך הצבא לזירת מיקוח בין הצבא ובין המגויסים, משפחותיהם והקבוצות החברתיות שמהן באו (לוי ועמיתותיו, 2007).

ירידת המוטיבציה של המעמד הבינוני-חילוני עודדה את הצבא להעמיק גיוס של קבוצות חברתיות פריפריאליות שקודם לכן נדחקו לשולי ליבתו של הצבא, ואלה הגבירו את נוכחותן ביחידות הלוחמות. עם קבוצות אלה נמנו דתיים, יוצאי ברית המועצות לשעבר, מזרחים מהמעמד הבינוני הנמוך ומטה, יוצאי אתיופיה, דרוזים, ובהדרגה גם נשים. עבור קבוצות אלה הצבא נתפס כמשיא תגמולים רפובליקניים דוגמת מוביליות חברתית. ואולם שקיעת הרפובליקניזם פגעה גם בהן, אך עם פגיעה פחותה בצעירים דתיים (ראו בהמשך).

סתירות שהצבא מעצים

הקטגוריה השנייה היא של סתירות שהצבא מעצים בעצם המדיניות שהוא נוקט.

הסתירה הראשונה היא בין האתוס השוויוני של

הגיוס ובין הגידול בשיעורי אי־הגיוס. הצבא כונן על בסיס אתוס של שוויון בקרב היהודים, שאחד מביטוייו הוא חובת הגיוס הגורפת (לרבות על ערבים), היעדר כמעט מוחלט של הבחנות קבוצתיות בחוקי הגיוס (עד שנות ה־90), ההטלה התקדימית של חובת גיוס על נשים וההיענות ההיסטורית המיידית לקבוצות שביקשו להשתלב בצבא ללא הגבלות (דוגמת מזרחים ממעמד נמוך בשנות ה־70, באמצעות 'הפנתרים השחורים'). אלא שמשנות ה־2000 נחשפה הבררנות בגיוס חשוב להבהיר כי מודל הגיוס לצבא בישראל היה מאז ומעולם בררני, כלומר מודל של גיוס חובה שחל רשמית על כלל האוכלוסייה, אך גם פוטר מחובת הגיוס שיעור גבוה יחסית של אזרחים: אזרחים ערבים, נשים דתיות, ובמשך השנים גם צעירים יהודים עם רמת השכלה נמוכה ומעט חרדים (ספראי, 2010). שיעורי הפטור של צעירים יהודים אלו הצטמצמו בעקבות מלחמת יום הכיפורים, אך בשנות ה־80 התרחבו מחדש גם לגברים משכילים

אך מרגע שהרפובליקניזם החל לשקוע, המשרתים בצבא – בעיקר מהמעמד הבינוני-חילוני מרובד הביניים ומעלה – לא רק שאינם מתגמלים אלא אף חשים "פראיירים", והבררנות כבר לא מייצרת אצלם כבעבר תחושה של "עילית משרתת". לכן השירות הפך מסוף שנות ה-90 מנכס ל"נטל", ובהתאמה החלה להישמע התביעה ל"שוויון בנטל". יתר על כן, בשל שקיעת מעמדו של "יוצא צבא", המדינה מוגבלת ביכולתה לנסות לשוב להפלות לטובה את המשרתים. ניסיונות שנעשו כשלו בשל אי-חוקיות. לדוגמה, מאז שנת 2013 נכשל המהלך להשלמת חקיקתו של 'חוק זכויות התורמים למדינה' המעניק שורת הטבות ליוצאי צבא, בשל הוויכוח על מידת חוקיותן של ההעדפות. היה זה היועץ המשפטי לממשלה שעמד על הקושי החוקתי שבהעדפת החיילים והחיילות ביחס לנגישות למשאבים מוגבלים (לביא, 2016, עמ' 166-168).

בשונה מהמעמד הבינוני, הכרה עצמית כעילית משרתת חדשה מתפתחת בקרב הקבוצה החרד"לית, המזינה את הצבא בעיקר באמצעות ישיבות ההסדר והמכניות הקדם-צבאיות הדתיות. לא בכדי התביעה לשוויון בנטל אינה חזקה בקרבה. עבור קבוצה זו השירות הצבאי הוא נכס ולא נטל. לא רק שאין לה צורך דחוף לחלוק אותו עם אחרים, אלא עצם הדימוי של חלוקה לא-שוויונית בנטל מקנה לקבוצה זו משאב סמלי בעל משמעות. היא אומנם מצדדת בגיוס חרדים אבל לא בלטה בשיח מחאת הגיוס, ודאי לא בהנהגתו. סוגיית השוויון בנטל אף לא הייתה חלק ממצעה של מפלגת הבית היהודי, שביקשה לייצג את דמות החייל הדתי החדש. המצע הדגיש את הצורך לתגמל את המשרתים אך לא לאכוף שוויון בנטל (הבית היהודי, 2013). אולם גם אם המוטיבציה להקרבה בקרב קבוצות אלה גבוהה, אין היא יכולה לאזן במלואה את המוטיבציה הפוחתת בקרב המעמד הבינוני-חילוני.

אך בעוד הצבא מקדם "לגיטימציה של מספרים" כדי לקדם מצג של שוויוניות, הוא גם עשה את ההיפך ובמודע, בראש ובראשונה בצמצומו הניכר של מערך המילואים, בעבר חוט השדרה של "צבא העם". ההיגיון היה להתאים את המצבות לצורכי הכשרות של המערך (קביל, 2018), לצד צמצום היקפי הקריאה בפועל כאמור למעלה. התוצאה הייתה הגברת אי-השוויון בין לוחמים לבעלי מקצועות אחרים, שגיוסם למילואים הצטמצם. הדרישות למקצועיות וליעילות גברו על צורכי הלגיטימציה.

באופן תאורטי, גיוס שאינו שוויוני אינו מערער בהכרח את בסיס הלגיטימציה של גיוס החובה. נהפוך הוא, משטר התגמול מבוסס על חוסר שוויוניות בצבא ומחוצה לו, כך

מוטיבציה". אלה אירועי משבר המתריעים על שחיקה במוטיבציה לגיוס לצד סימון "סוררים" כמו צעירי תל-אביב או התנועה הקיבוצית והצגת איום על הערכים הקולקטיביים של החברה (פומרנץ ושר, 2009). בשנים 2007-2009, לאחר שנחשף כי כרבע מהגברים אינם מתגייסים, אף התנהל ביוזמה "מלמטה" קמפיין נגד השתמטות בעידוד סמוי של הצבא (שטרן, 2009, עמ' 255-256), שבו נטבעה הסיסמה "ישראלי אמיתי לא משתמט". גם טקסים אלה שחקו בלגיטימציה בכך שהציגו את חובת הגיוס כבלתי מובנת עוד מאליה, כזו שיש לשכנע על מנת לאכוף אותה, ובכך חובת הגיוס עברה מעין תהליך ממוסד של וולונטריזציה. להמחשת האפקט השלילי של מאמצים אלה, כפי שהראה מדד הדמוקרטיה, שיעורם של אלה שדיווחו כי לו התבקשו להתגייס היו עושים מאמץ שלא להתגייס כלל עלה בעיצומו של הקמפיין מ-18 אחוזים בשנת 2007 ל-23 אחוזים בשנת 2008 (אריאן ועמיתיו, 2007, עמ' 79; 2008, עמ' 108).

יתר על כן, המחקר ההשוואתי ההיסטורי מראה שהלגיטימציה של גיוס החובה נשענה על "הסכמה מותנית" של האזרחים. ההתניה היא בתפיסת האזרחים שהשלטון ראוי לאמונם, הוא נוהג בהגינות, במידה רבה באמצעות הישענות על כללים אוניברסליים ואכיפתם, שיעור גבוה מן האוכלוסייה מציית לגיוס והמידע על התנהלות השלטון וציות האזרחים שקוף לציבור (Levi, 1997, pp. 16-41; 1998, pp. 90-92). בישראל הצבא פגע במודי בלגיטימציה זו בשל ביסוס הפער בין אתוס השוויון למציאות מעצם טיפוח האמון באתוס. הוא פגע בלגיטימציה גם בכך שאימץ מדיניות גיוס בררנית שאינה רשמית, ולכן היא נשענת על קריטריונים בלתי רשמיים ובלתי שקופים לגיוס ולפטור ממנו.

הסתירה השנייה היא בין מדיניות הגיוס הבררנית לשקיעת הרפובליקניזם. כל עוד הרפובליקניזם תגמל את קבוצות המעמד הבינוני-חילוני, דוגמת הזכויות שניתנו להתיישבות העובדת הוותיקה והוצדקו רבות בהקרבתה הצבאית הייחודית, הבררנות שירתה את המעמד המועדף של המשרתים ביחס לאלה שלא שירתו. הדרת הערבים, ההדרה בפועל של חרדים, חסמי הגישה הרשמיים (באמצעות מבחני הקב"א) של מזרחים (עד שנות ה-70), והחסמים התרבותיים של דתיים (עד שנות ה-80) מפני השתלבותם בליבה הקרבית היוקרתית של הצבא והדרת נשים ממנה – כל אלה היו מקור להפקת תגמולים בעבור הקבוצה הדומיננטית. מבנה זה שרטט את גבולות "הישראליות התקנית" לפי זהותו של הגבר היהודי האשכנזי-חילוני, על התגמולים שהקנתה התווית הגבול הזה.

בה בעת, מיפוי חללי הצבא ממחיש את הפריפריאליזציה של הדרג הלוחם. נכון לספטמבר 2021 (אחרי 'שומר החומות'), בהשוואה בין השבוע הראשון של מלחמת לבנון הראשונה (יוני 1982), שבו רוב הצבא לחם, לעימותי שנות ה-2000 (האינתיפאדה השנייה, לבנון השנייה, סבבי הלחימה בעזה והמשימות השוטפות בגדה, ברצועה ובגבול לבנון, כ-500 הרוגים בקרוב), משקלן בקרב החללים של קבוצות המעמד הבינוני-חילוני, כולל מזרחים במעמד הבינוני ומעלה וההתיישבות העובדת הוותיקה, ירד מ-68 ל-45 אחוזים. בה בעת משקל הקבוצות הדתיות, מזרחים ממעמד הביניים ומטה, מתנחלים, מהגרים, דרוזים ונשים עלה מ-32 ל-55 אחוזים.¹ האחרונות הן אפוא אלה הנושאות בנטל העיקרי של לחימת השיטור בגדה המערבית ולאורך הגדר בעזה.

השימוש באתוס כור ההיתוך פוגע בלגיטימציה של גיוס החובה משלושה טעמים. ראשית, תפקיד כור ההיתוך של הצבא אינו נדרש עוד כפי שנדרש בשנות המדינה הראשונות, עת לפחות על פי הדימוי שקידם דוד בן-גוריון ראש הממשלה ושר הביטחון הראשון, "הצבא הוא בימינו המסגרת היחידה במדינה, שבו נעלמות כל המחיצות העדתיות, המפלגתיות, המעמדיות והאחרות".² אלא שהשימוש בסמל שפג תוקפו הוא כלי לניגוח הלגיטימציה של גיוס החובה (לדוגמה ארלוזורוב, 2019), שהרי הצבא מבטיח הבטחה שלא ניתן לקיימה.

שנית, פער בין אתוס למציאות יכול לעודד מאבקים לגישות למשאבים בצבא בשם השוויון שהוא מבטיח, דוגמת הסערה שהתפתחה בעקבות אירוע ההרג של אלאור אזריה, שחידדה טענות באשר להבדלים בצבא בין "ישראל הראשונה" ל-"ישראל השנייה". השילוב של הסללה גלויה, רפובליקניזם שוקע, חדירה של פוליטיקת זהויות לצבא והפיכת מודל השירות למודל בררני המעצים את היסוד ההתנדבותי של השירות – כל אלה מעודדים את הקבוצות המשרתות בצבא לתבוע מהמדינה השפעת יתר והגנת יתר לעומת קבוצות שאינן משרתות או שתרומתן מצטיירת בעיני הקבוצות התובעות כחלשה יותר אך מתגמלת יותר, שזו הייתה הרטוריקה של תומכי אזריה (לוי, 2022). התוצאה המצטברת היא שככל שוויוניים על התנהלות הצבא, שמקומם בזירה הפוליטית, מחלחלים לתוך שורות הארגון, כך יכול להיחלש אמון הציבור ביכולת התפקוד של הצבא. עם שחיקת האמון תיחלש גם הלגיטימציה להקרבה צבאית, לרבות לגיוס חובה; הלגיטימציה להקרבה בנויה על חליפין של הקרבה תמורת השאת תועלת למקריבים, במקרה זה מתן ביטחון בצורה אפקטיבית (להקשר תאורטי ראו Suchman, 1995, pp. 578-580).

שהקרבה בלתי שוויונית מתגמלת באמצעות תגמולים בלתי שוויוניים (לוי, 2015). לא בכדי התנהלו בעולם מאבקים על גישות לגיוס מצד קבוצות, בדרך כלל קבוצות מיעוט ומעמד נמוך, שחתרו להשתתף בשירות בהנחה שבכך ישפרו את מעמדם האזרחי. ואולם הן נתקלו בהתנגדות של קבוצות הכוח שנוכחותן בצבא בלטה, ולכן ניסו למנוע כניסת קבוצות אחרות מתוך הנחה שבכך יסוכן מעמדם. שיקולי חלוקת נטל לא מילאו תפקיד אצל הקבוצות החזקות אלא להיפך, כל עוד נטל הומר בתגמול (Levy, 2013). אם נחזור לתאוריית "ההסכמה המותנית" של מרגרט לוי, תגמול הולם יכול גם לחזק את האמון של הקבוצה המשרתת במוסדות המדינה (Levi, 1998, p. 93), אך השילוב של שחיקת התגמול עם הגברת אי-השוויון בגיוס הוא שילוב נפיץ המערער את הלגיטימציה של הגיוס.

סתירה שלישית התהוותה בין אתוס, או שמא

מיתוס "כור ההיתוך" של הצבא ובין ההסללה האתנו-מעמדית. צבא באשר הוא בנוי על אי-שוויון מובנה, המקבל ביטוי בהסללה של קבוצות חברתיות שונות לתפקידים הנבדלים זה מזה בתשואה שהם מעניקים למשרתים, במונחי יוקרה והכרה, תשואה מקצועית ואף תשואה כלכלית. כך גם בישראל. כאמור, אי-השוויון אף תומך במשטר התגמול. בה בעת הצבא הישראלי גם הסווה את אי-השוויון כדי לשמר את דימויו ככור ההיתוך שוויוני ולמנוע התנגדות של מי שעלולים לחוש אפליה. זהו אחד ממקורות הלגיטימציה של מודל גיוס החובה בישראל, אך גם של יכולתו ההיסטורית של הצבא לשמש מנגנון הרגעה חברתי התורם לקיבוע אי-השוויון בחברה (לוי, 2003, עמ' 33-81). לצד אי-השוויון המגדרי הקבוע, אי-השוויון הבולט ביותר היה אתנו-מעמדי, שבא לידי ביטוי בהעמדת חסמים בפני מזרחים, בעיקר ממעמד הביניים ומטה, לתפקידי לחימה יוקרתיים וקצונה בשנות המדינה הראשונות (לרר, 2021), ולתפקידי צווארון לבן יוקרתיים, כאשר התפתחו עם הביורוקרטיזציה של הצבא לאחר מלחמת יום הכיפורים (ששון-לוי, 2006). משנות ה-2000 ההסללה האתנו-מעמדית לבשה צורה חדשה עת התפתח מאוד המערך הטכנולוגי של הצבא, ובמרכזו יחידה 8200 היוקרתית. בעשור השני של שנות ה-2000 התרבו הפרסומים כיצד מוסללים ליחידה מגויסים ומגויסות מקבוצות מבוססות בשיעור העולה במידה משמעותית על משקלם באוכלוסייה (ראו לדוגמה אורפז, 2012; יהושע ווייס, 2020; לוי, 2020). פרסומים אלה לוו בחשיפת הצלחותיהם הכלכליות של הבוגרים (לדוגמה אורפז, 2014). בשנת 2017 הודה ראש אכ"א לראשונה בקיומה של ההסללה (פורום דב לאוטמן, 2017).

נוצרה דיפרנציאציה בין תשלום ללוחמים ובין התשלום ל"לוחמי חוד" (אבן, 2017). מנקודת זמן זו מרכיב השכר, המרכיב המתגמל עבור הפעילות ומוצדק בצורך להגביר מוטיבציה, הפך לרשמי. העלאה נוספת בשיעור של 50 אחוזים שעליה הוחלט בשנת 2021 מיסדה את שינוי הדוקטרינה לכיוון של שכר.

הלחצים לשיפורי שכר היו צפויים. כפי שטענתי בעבר, תגמול חומרי ובררנות מזינים זה את זה במעגליות – הירידה בתגמולים הסמליים שמשיא הצבא מגבירים לחצים לתגמול חומרי. הגברת התגמול החומרי מעודדת בררנות כדי להפחית עלויות, והבררנות מעודדת בתורה תגמול כדרישת המגויסים (בפועל ובכוח) לפיצוי על הבררנות, כלומר על תרומתם, שמשקלה עולה ככל שמתבררת אי־תרומתם של מי שאינם מתגייסים. זו התוצאה של הפיכת הבררנות לגלויה. אלא שמעגליות זו מתפתחת עד השלב שבו כוחות ההיצע והביקוש של השוק מסדירים את הגיוס, ואז מתפתח המעבר לצבא התנדבותי (לוי, 2010, עמ' 215–216). הצורך להוזיל עלויות כלכליות גם מעודד צורות שונות של הפרטה או מיקור חוץ המצמצמות את בסיס הגיוס (לדוגמה ראו זיידמן, 2014, עמ' 275–278). יתר על כן, עצם הגברתו של שיש השכר מאיצה את הפיכתו של שירות החובה למשלח יד, כפי שהתבטאה בנושא זה בביקורתיות ראשת אכ"א לשעבר אורנה ברביבאי: "צריך להיזהר כדי לא להחליק פה, אסור שהנרטיב יהיה כלכלי" (זיתון, 2017). על רקע זה, גם מחקר של המרכז למדעי ההתנהגות של הצבא הזהיר (לשווא) מפני סיכוני ההסבה של דמי הקיום לשכר (אביר, 2019).

הסתירה בין האתוסים מקבלת ביטוי גם בקיצור משך השירות. שירות החובה של גברים קוצר בחקיקה בשנת 2014 מ־36 ל־32 חודשים והיה אמור להתקצר שוב ל־30 חודשים בשנת 2020, אך בשנת 2021 בוטל בדיעבד הקיצור הנוסף ונדחה לשנת 2025. את הקיצור קידם משרד האוצר במשך כעשור, בהתבסס על המלצתה המרכזית של ועדת בן בסט (הוועדה לבחינת סוגיית קיצור שירות החובה בצה"ל, 2006), שהממשלה אישרה אותה בעיקרה בשנת 2006 (משרד ראש הממשלה, 2006). זאת בהנחה שקיצור של כל חודש מניב למשק חיסכון של כ־1.4 מיליארד ש"ח בשנה, בזכות הקדמת הכניסה של אנשים צעירים לשוק העבודה האזרחי (ראו אלרן ועמיתיו, 2021). והינה הסתירה: בהסכמתו לקיצור בתקופת מטכ"ל איזנקוט, הצבא הכיר בהפיכת החיילים והחיילות למשאב כלכלי שיש להצמיד לותו מחיר, בדומה לתהליך שהוחל על מערך המילואים משנות ה־80 והביא לצמצום מהותי של היקפו. קיצור משך השירות אף יוצר תנועה בלתי הפיכה, שתחייב לבסוף להאריך שירות

מהיבט אחר, הפער בין אתוס למציאות יכול לעודד תביעות לשינוי חובות המגויסים והמגויסות. כך למשל קיבוע הפער בתחום המגדרי, לאור סגירת תפקידי הלחימה המשמעותיים בפני נשים, עשוי לעודד נשים לתבוע בעתיד את ביטול גיוס החובה של נשים.

אתוס צבא השוק מתעצם גם בשיח הפנים־צבאי. שינויים ארגוניים שנעשו בצבא מאז שנות ה־90 התבטאו באימוץ שפה חדשה שביטאה את אימוצן של אופנות ניהוליות, מ־TQM בשנות ה־90 ועד שינוי מודל הקבע בשנות ה־2000.

שלישית, ככל שתפקידי החברתיים של הצבא נעטפים במיתוסים כך נחלשת יכולתו לחולל רפורמות המתאימות את מערכת הגיוס לצרכים המשתנים. הדבר יכול לגרום לבקיעים עמוקים במערכת הלגיטימציה של הגיוס (Leander, 2004). טיעון דומה מושמע גם בהקשר של ישראל בנוסח "צבא העם" נגד גיוס החובה (לוי, 2015).

סתירה רביעית התפתחה בין אתוס "צבא העם" לאתוס "צבא השוק". הראשון מעניק בכורה לכלליות השירות על פני צורכי הארגון הצבאי מתוך תפיסת התפקיד החברתי הרחב של הצבא, תפקיד שהרצאתו של הרמטכ"ל כוכבי (2021) הדהדה. בה בעת, אימוץ אתוס "צבא השוק", כלומר צבא רזה ויעיל כלכלית, הוא האופן שבו מתאים הצבא את התנהלותו לשיח חברת השוק. זה מביא את הצבא לצמצום בצריכת ימי מילואים עד כדי הפיכת צבא המילואים לשולי, לשחרור (בעבר) של מי שאינו נחוץ ולביטולו של מסלול שלב ב' לעולים חדשים (תקופת שירות מקוצרת למהגרים). מהלכים אלה תרמו את תרומתם לקעקוע הלגיטימציה שנשענה על האתוס השוויוני של השירות (לוי, 2019). כך גם מדיניות הגיוס הבררנית – גם אם מנקודת מבטו של הצבא בררנות מאפשרת לו לצמצם עודף כוח אדם תוך שמירה על האתוס של גיוס חובה (Ben-Ari et al., 2021), יש לזה מחיר לגיטימציוני ארוך טווח בערעור בסיס ההוגנות של השירות.

ביטוי אחר לסתירה הוא שינוי דוקטרינת התשלום לחיילים מדמי קיום לשכר. עד שנת 2017 הדוקטרינה השלטת הייתה שהתשלום לחיילים הוא בגדר "דמי קיום" עבור מילוי צורכיהם הבסיסיים, רווחתם וגם תגמול על פעילותם, אך הוא "תשלום", שאיננו בגדר שכר, כלשונה של פקודת מטכ"ל³. עד שנת 2015 הותאם בהדרגה השכר הן לעלויות המדד והן לשינויים בסל דמי הקיום (בסוק, 2015). בשנת 2016 הוגדל התשלום ב־50 אחוזים (משרד האוצר, 2017), וכעבור שנה אף

הרצאה באוניברסיטת רייכמן (כוכבי, 2021), כיצד הצבא תורם למשק ומשמש מפעל השמה בשחרור מדי שנה מאות אנשי ונשות מקצוע שהוא מכשיר, ובהם 2,500 טכנאים והנדסאים, 2,000 אנשי מקצועות הדיגיטל והמחשוב, 600 בוגרי סייבר, 300 תוכניתנים ועוד. הרמטכ"ל לא מנה לוחמים כמי שהכשרתם תורמת למשק, ובכך סימן את הערך הכלכלי הנמוך של אלה המסכנים את חייהם. רטוריקה זו הייתה חלק מהמאמץ לצייר צבא הנענה לאתוס השוק ומטיפוחו של המערך הטכנולוגי כמסלול אליטיסטי, הנשען על הקבוצות המבוססות ומציע להן התמחות מקצועית במסגרת שירות החובה. מסלול זה העניק אורך נשימה לגיוס החובה ככל שמשך אליו קבוצות אלה, הקבוצות שמשנות ה־90 היו הראשונות לבקר את גיוס החובה ולקדם את אתוס חברת השוק.

גם התוצאה של סתירה זו בטיפוח מסלולים מערערת את גיוס החובה, שהרי בעוד את חיילי ההייטק ניתן למשוך באמצעות הבטחת תשואה עתידית, עידוד הגיוס של לוחמי "הצווארון הכחול" נעשה מורכב ככל שנחשף הפער בין התשואות שהמסלולים הצבאיים השונים מעניקים אך גם בפערי היוקרה ביניהם, פערים שהצבא עצמו העצים. לכן יידרש שימוש מוגבר בתגמולים חומריים, אך כזכור, העלאות שכר החיילים מקדמות את המעבר לגיוס התנדבותי.

סתירה חמישית: התהוותה בין אופייה של ההיררכיה

הצבאית ובין דפוס הגיוס הרשתי. גיוס רשתי (הטררקי) פירושו (בהשאלה ממושגיו של Jessop, 1999) הסדרה רשתית של הגיוס, שכבר אינה היררכית (כפי שהיה גיוס החובה בעבר) אבל עדיין אינה אנרכית, כלומר אינה בידי כוחות השוק, כאופיו של גיוס התנדבותי. בגיוס רשתי הגיוס מוסדר באכיפה אבל גם בשילוב מתווכים בדמות ההורים, רבנים, בתי הספר, עמותות שונות ועוד. גם למכירות – מוסדות שמצמיחה החברה האזרחית – יש תפקיד. זוהי תוצאת המעבר למודל של גיוס חובה בררני, המעניק משקל לשוק ולחברה האזרחית בעיצוב ההעדפות של פרטים ושל קבוצות בכל הנוגע לשאלות אם להתגייס ולאיזה מסלול, ובפרט בצבא שמורשתו המוסדית היא של הישענות על וולונטריזם והימנעות מכפייה (לוי, 2015ב).

ההסדרה הרשתית מרחיבה את טווח המיקוח של קבוצות ויחידים עם הצבא עד כדי שיבוש ההיררכיה הצבאית ושיבוש האוטונומיה של הצבא. וכך, כשהרמטכ"ל איזנקוט אמר, לדוגמה, בעיצומה של פרשת אזריה ש"ילד בן 18 שמתגייס לצה"ל הוא לא הילד של כולנו, הוא לא תינוק שנשבה" (כהן, 2017), הוא כמו ניסה להפקיע משליטת ההורים את השליטה

במתכונת של שירות קבע משלים כדי להבטיח כשירות וניצול, כלומר מעבר מדורג לצבא מתנדבים. זה הניסיון הנלמד ממדינות אחרות שהתמודדו עם קיצורו של שירות החובה בטרם עברו למודל התנדבותי (Ajangiz, 2002). במילים אחרות, אתוס השוק סותר את אתוס צבא העם אבל בהדרגה גובר עליו, למשל בהחלטה להרחיב את הנהגתם של מסלולי שירות ארוכים המשלבים שירות חובה וקבע ביחידות לוחמות (פישמן, 2017), מה שמכניס את השירות ההתנדבותי בדלת האחורית. לא בכדי התגאה הרמטכ"ל איזנקוט בעת פרישתו בתוספת תקני הקבע שהאוצר נתן בתמורה לקיצור שירות החובה, שהופנו לביסוס המסלולים החדשים ביחידות החוד של הצבא, עד כי לדבריו, "אנחנו מדברים על צבא עם ממלכתי, אבל מקצועי יותר ומותאם לצרכים" (מצוטט אצל פישמן ויהושע, 2018).

אתוס צבא השוק מתעצם גם בשיח הפנים-צבאי. שינויים ארגוניים שנעשו בצבא מאז שנות ה־90 התבטאו באימוץ שפה חדשה שביטאה את אימוצן של אופנות ניהוליות, מ־TQM בשנות ה־90 ועד שינוי מודל הקבע בשנות ה־2000 (לוי, 2019). המחשה המחדדת את המתח בין הערכים מוצעת בשינוי מודל הקבע שיושם במסגרת התוכנית הרב־שנתית 'גדעון' של מטכ"ל איזנקוט. המודל התבסס על אימוץ תמות נאואליברליות של ניהול כוח אדם במידה רבה יותר מזו שבמודל המקובל בצבאות ההתנדבותיים במערב (ספראי, 2019). אך לענייננו חשוב גם השיח, דוגמת הבטחה "ליצור מבנה תחרותי ויותר למצוינות", גאוה על כך שאנשי קבע בלתי מתאימים יפוטרו והתחרות תגבר עד כי "רק אחד מתוך 10 משרתים מגיע לגיל פרישה", כפי שנאמר בהבלטה (תר"ש גדעון, 2015). העיקרון של צבא העם כשירות ציבורי, המתייחס לאנשי הקבע שלו כאל נושאי שליחות ולכן גם מבטיח להם סביבת עבודה יציבה, נדחק בשם השפה הנאואליברלית. בנסיבות אלה אך טבעי הוא שמשרתי הקבע יתייחסו לשירותם כאל עיסוק מקצועי־קרייריסטי ולא כאל שליחות. לא בכדי האיר דוח נציב קבילות החיילים לשנת 2017 כיצד שינוי זה פגע ביכולתו של הצבא להשאיר בשירות הקבע קצינים וקצינות באיכות טובה (נציב קבילות החיילים, 2018, עמ' 27-29).

בהיבט אחר, הרמטכ"ל כוכבי הלן בנאום מתוקשר בדצמבר 2021 על שיבוש ערכים בחברה, כפי שייצג שלט שהוצב בהרצליה ובו הקריאה "הטובים לסייבר", וטען כי "הטובים הם קודם כל הלוחמים" (קובוביץ, 2021). הוא ניסה, כפי שעולה מדבריו, לסכור זליגה של כוח אדם ממקצועות הלחימה להייטק. אבל היה זה הרמטכ"ל עצמו שהתגאה בפומבי מספר חודשים קודם לכן, באותה

זה היא הרצאת הרמטכ"ל באוניברסיטת רייכמן ביוני 2021, שבועות מספר לאחר מבצע שומר החומות, שבה פרס את משנתו באשר לתרומת הצבא לחברה ולמשק כפי שאיש מקודמיו לא עשה בשנים האחרונות. אפשר לראות בדבריו כתב הגנה מפורט על גיוס החובה, גם אם ההתייחסות הישירה אליו נגעה רק להתנגדותו הנחרצת של הרמטכ"ל לקיצור השירות, אך הוא עיגן אותה בתרומה זו. על גבי השכבה הבסיסית של צורכי הצבא בכוח אדם מיומן כדי לספק ביטחון, שזו ההצדקה המקובלת לגיוס חובה, הבליט הרמטכ"ל את תרומת הצבא. "צה"ל הוא בעצם מאיץ, מאיץ חברתי ומאיץ כלכלי. צה"ל הוא חדר כושר לאומי של מדינת ישראל" אמר הרמטכ"ל והתייחס לשלוש תרומות שבאמצעותן מחזיר את הצבא את ההשקעה החברתית בו: העצמת המסוגלות האישית של הפרט, חיזוק הסולידריות החברתית וסיוע בהאצת הצמיחה הכלכלית (כוכבי, 2021). קו הגנה זה שגוי ביסודו. אתייחס לכך בארבעה טיעונים.

ראשית, גיוס חובה עומד בסתירה לערכיה הליברליים של החברה בכך שהוא שולל את החירות של אזרחיות ואזרחים רבים. שלילה זו מוצדקת אך ורק לצורך הגנה על חייהם של אחרים ועל חירותם. אפשר שהצבא ימלא תפקידים נלווים (דוגמת פריסתו למאבק בקורונה), ואפשר שייחוסו לו השפעות חברתיות חיוביות. עם זאת אין תפקידים והשפעות אלה יכולים להצדיק גיוס חובה, גם אם נקבל לרגע את תקפות טענותיו של הרמטכ"ל. ירצו מגויסים ומגויסות להתגייס וירצו הוריהם לעודד אותם מתוך ששוכנעו שהצבא מקנה הכשרה ל"כישורי המאה ה-21" בלשון הרמטכ"ל – יתגייסו. אבל אין בסמכות המדינה לכפות על צעירה וצעירותיה חינוך או הכשרה הכרוכים באובדן חירות, שאינם אלא נלווים לעיסוק העיקרי של הצבא. ודאי שאין המדינה יכולה לכפות גיוס כי הוא תורם לכאורה לסולידריות החברתית. הטיעון השני הוא שספק עד כמה תקפות טענותיו של הרמטכ"ל באשר לתפקידיו החברתיים של הצבא. אומר בבירור, יש מעט ממצאים מחקרניים מבוססים המצביעים על תרומה חברתית חיובית של הצבא. דימויי המציאות השתלטו על פרשנות המציאות והם מגובים באמירות סובייקטיביות וסלקטיביות שבהן משוחררים, משוחררות והורים מביעים הערכה לשירות. להמחשה, שיעור המזרחים מכלל הקצינים עמד על כרבע בשנות ה-70 וכשליש בשנות ה-80 וה-90, לרבות קצינים זוטרים (לרר, 2021, עמ' 11). בה בעת, סקר חברתי משנת 1991 מלמד כי שיעור המזרחים במגזרים המקצועיים המובילים שיכולים להקביל לדירוג הצבאי (מנהלים, משכילים ומעסיקים זעירים) עמד על כ-20 אחוזים (יעיש,

על החיילים ולהחזירה לצבא, משהעמיקו ההורים את דריסת הרגל בעניינים המסורים לניהולו האוטונומי של הצבא, בראש ובראשונה ניהול המשמעת הפנימית שלו. אבל היה זה הצבא שעודד את העצמת ההורים והפיכתם לזרוע מתווכת (Herzog, 2004). פגיעה מהותית עוד יותר באוטונומיה של הצבא היא בתיאוקרטיזציה, כלומר התערבות סמכויות רבניות בניהולו של הצבא בתחומים כמו פריסת כוחות במבצעי פינוי של התנחלויות ושירות נשים (לוי, 2015). כאמור, חלחול מחלוקות לתוך שורות הצבא, ובמקרה זה תוך ערעור המשילות שלו, מכרסם בלגיטימציה להקרה צבאית.

גיוס החובה קורס תחת עומס של סתירות, כשהצבא במו ידי מעצים סתירות אלה ובכך תורם ליצירת משבר הלגיטימציה של הגיוס.

***

בסיכומי של דבר גיוס החובה קורס תחת עומס של סתירות, כשהצבא במו ידי מעצים סתירות אלה ובכך תורם ליצירת משבר הלגיטימציה של הגיוס. כל אחד מביטויי ההתנגדות של חיילים שסוקרו כאן – דוגמת פטור על רקע נפשי, פיחות במוטיבציה ומיקוח – מבטאים שחיקת לגיטימציה, אך אחד הביטויים הברורים למשבר זה הוא שחיקת התמיכה הציבורית בו. אם ב'מדד השלום' של יולי 2015 תמכו כ-20 אחוזים מקרב היהודים בביטול גיוס החובה והסבת המודל לגיוס התנדבותי (יער והרמן, 2015), שיעור זה כמעט הוכפל לכ-40 אחוזים במדד הדמוקרטיה לשנת 2019 (הרמן ועמיתיה, 2019, עמ' 96), ובשנת 2021 כבר הגיע לרוב של 47 אחוזים מהציבור היהודי, בעוד שרק 42 אחוזים התנגדו לכך (הרמן ועמיתיה, 2021). יתר על כן, התמיכה בביטולו של גיוס החובה מוצקה בקרב הצעירים (עד גיל 44), מה שמעיד על הפוטנציאל לגלישה של ההתנגדות למודל לפרקטיקות יום-יומיות ביחסים שבין המגויסים לצבא. מחקר משווה על אירופה וארצות הברית הראה כי התמיכה בגיוס חובה, שנראתה מוצקה, דעכה משהחל עצם הדיון בחלופות לגיוס החובה (Ajangiz, 2000, p. 3). כך גם בישראל.

מדוע תפקידיו החברתיים של הצבא אינם מצדיקים גיוס חובה?

לא זו בלבד שהצבא לא נערך כראוי למשבר הלגיטימציה של הגיוס, למרות אזהרה מוקדמת ששיגר המרכז למדעי ההתנהגות (הראל, 2014), נראה אף שאין הוא מודע לעוצמת המשבר. נקודת המוצא של תת-פרק

יחד בתנאים של תלות הדדית גבוהה, מה שרלוונטי בעיקר ליחידות לוחמות (Ben-Shalom, 2012), ולכן תרומתו הכללית של הצבא מוגבלת. ממצא זה עולה בקנה אחד עם התאוריה באשר למגבלות תרומתו של השירות הצבאי לאינטגרציה בין קבוצות שונות (Krebs, 2004), ובכך לתרומתו המוגבלת לסולידריות החברתית. גם מחקר עדכני שבדק אינטגרציה בין דתיים לחילונים ששירתו יחד אישש תובנה זו, וכך גם אם השירות מאפשר היכרות בין קבוצות הוא אינו פורץ גבולות חברתיים ואינו משמש כור היתוך (Rosman, 2020).

משמעותי מכך, הצבא היה הזירה שהחריפה את הקונפליקט בין חילונים לחובשי כיפה מהזרם החרדלי, ובמרכזו הקונפליקט בין נשים חילוניות לחיילים דתיים, שהתעצם דווקא ככל שהתעצמה האינטראקציה בין בני ובנות קבוצות שונות בצבא. לפיכך אין כל בסיס לאמירת הרמטכ"ל על תרומת הצבא לטשטוש גבולות חברתיים. נהפוך הוא, שירות משותף בתנאי לחימה מעודד קבוצות ממעמד נמוך להיאבק על זכויותיהן (ראו Kier & Krebs, 2010) בדומה להשפעות של מלחמת יום הכיפורים ומלחמת לבנון הראשונה על המחאה המזרחית. זוהי תופעה חיובית אך לא אליה התכוון הרמטכ"ל. גם הסערה שהתפתחה בעקבות המקרה של אלאור אזריה, שחידדה טענות באשר להבדלים חברתיים בצבא, ודאי לא מחזקת את טענת תרומתו של הצבא לסולידריות. כך או כך, תרומתו של הצבא כבר אינה בלעדית בשוק עבודה מודרני המאפשר אינטראקציה, ואף ממושכת יותר מאשר בצבא, בין קבוצות שונות. התיאור של כוכבי כיצד 12 אנשים מקבוצות חברתיות שונות יושבים בחדר קטן ביחידה 8200 הוא חיזיון שכיח במקומות עבודה רבים ואינו ייחודי לצבא.

הטיעון השלישי הוא שלא זו בלבד שהצבא אינו בהכרח מועיל חברתית, הוא גורם גם לתוצאות שליליות. בראש ובראשונה השירות הצבאי מגדיר את גבולותיה של האזרחות המועדפת בחברה הישראלית (אזרחות במובנה הסמלי ולא הרשמי) בכך שהוא משרטט את גבולות "הישראליות התקנית" לפי זהותו של הגבר היהודי, ועד שנות ה-90 וה-2000 גם האשכנזי-חילוני. ההדרה בפועל משירות צבאי גרמה לנחיתותם החברתית-כלכלית של האזרחים הערבים (פלד ושפיר, 2005, עמ' 161), כשם שהצבא מדיר לעמדה נחותה בהיררכיה החברתית נשים (ששון-לוי, 2018) וחרדים (לוי, 2014), כלומר בהתאם לגבולותיה של מפת הגיוס. הדבר שימש, כאמור לעיל, מנגנון הרגעה חברתי התורם לקיבוע אִי-השוויון בחברה.

אכן, להסללה תפקיד בהעמקת פערים חברתיים. קדמו לה מנגנוני ההסללה של שנות ה-50 עד ה-70,

סביר להניח כי חלק מהמועסקים האזרחים בשנות ה-90 היו קצינים משוחררים משנתוני שנות ה-70 וה-80. המסקנה המבוססת על הנחות היא שהקידום בצבא אינו שובר את ההיררכיה המקצועית האזרחית, כפי שאולי מצופה ממנו כמי שמקנה כישורים לשוק העבודה. ייתכן שאף להפך, כלומר המוכשרים בקרב קבוצות ממעמד נמוך מתקדמים בשוק העבודה גם בלי סיוע הצבא, בעוד הצבא אף מבזבז את זמנם של המוכשרים.

מחקר משווה אכן מציע לנו את "הנחת ההפרעה", שלפיה אפשר ששירות בצבא פוגע במוביליות של מוכשרים מקבוצות ממעמד נמוך בכך שהוא מרחיק אותם מהיכולת לרכוש ניסיון תעסוקתי רלוונטי (ראו MacLean, 2005). חיזוק לטענה זו יכול לבוא משני ממצאים מכיוונים שונים: בוגרי מכללות טכנולוגיות (שבדרך כלל אינם ממשפחות מבוססות) מוצבים בצבא בתפקידים טכניים שאינם תואמים את כישוריהם, והתוצאה היא שהשירות יוצר הפסקה ברצף ההכשרה המקצועית ופוגע במוביליות המקצועית לאחר השירות (הימן זהבי, 2020). בשונה מכך, מהפכת השכלה מתרחשת בקרב נשים חרדיות בזכות זה שאינן מתגייסות: 42 אחוזים מהסטודנטיות החרדיות לתואר ראשון הן מתחת לגיל 21, ביחס ל-12 אחוזים בלבד בקרב סטודנטיות יהודיות לא-חרדיות, ומכאן שהחרדיות ממנפות את הפטור שלהן משירות לצורכי מוביליות (כהנר ומלאך, 2021, עמ' 33).

ספקות דומים עולים גם לגבי הטענה שהצבא תורם לכלכלת ההיי-טק בכך שהוא מקנה כישורים ייחודיים לחיילות ולחיילים המתגייסים ליחידות הטכנולוגיות. בהיעדר יכולת לבחון כיצד היו יוצאי היחידות הטכנולוגיות מפתחים את ההון האנושי שלהם אלמלא התגייסו לצבא והקדימו את רכישת ההשכלה והכניסה לשוק העבודה, קשה לבודד את תרומת השירות לכך. עם זאת, העובדה שתעשיית ההיי-טק קולטת גם עובדים שלא שירתו בתפקידים טכנולוגיים (מנלה, 2019) ומרחיבה את שורותיה לחרדים ולערבים מחלישה את תלותה במגזר הטכנולוגי הצבאי.

אם להציע המחשה אחרת המבוססת על מחקרים ידועים, המפגש הבין-אתני בצבא, ראשון מסוגו לחלק מהחיילים, חיזק אצל מקצתם סטראוטיפים מוטרימים או נטיות להסתגרות על בסיס המוצא האתני, ורק אצל אחרים פעל את פעולתו האינטגרטיבית, ההפוכה (שורצולד ואמיר, 1994). ביצירת מפגש ייחודי בין אנשים מקבוצות שונות, הצבא לא רק שאינו מעלים את האתניות ("אין עדות" כאמירת כוכבי) אלא אף מעצים אותה (Kachtan, 2017). השירות מממן סטראוטיפים אתניים בעיקר כאשר קבוצות אתניות שונות משרתות

כמו כן, לצד תרומתו (של השירות הקרבי) לפיתוח בגרות רגשית ואישיותית אם נחוה כשירות מוצלח (מייזלס, 2002), ותרומתו המתונה לביגור (maturation) כפי שמשתקפת בתפיסת המשוחררים והמשוחררות (דר וקמחי, 2000), השירות בכללותו תורם לדחיית המטלה ההתפתחותית של פרידה רגשית, אינסטרומנטלית וכלכלית של הצעירות והצעירים מההורים ולגיבוש הזהות המקצועית והערכית שלהם (מייזלס, 2002). הרמטכ"ל כוכבי כמו שמט את הקרקע מתחת לטיעונו בהכירו ב"עשור האבוד", כלומר התקופה שבין השחרור מהצבא ועד גיל 28-29 שבו, לדבריו, משוחררים "מחפשים את עצמם וחלקים רבים מהם לא נכנסים למסלול של עבודה ותעסוקה".

הטיעון הרביעי והאחרון הוא כי במנותק (לרגע) משיפוט נורמטיבי, לא רק שצבא מתנדבים ממשיך לקיים תפקידים חברתיים, הוא לא אחת אף עושה זאת יותר מצבא המגויס בחובה. לכן, תרומתו החברתית של הצבא אינה בהכרח רלוונטית לשימור מודל הגיוס, אם לא ההיפך. ראשית, צבא מתנדבים רגיש יותר מצבא של גיוס חובה לגיון החברתי שלו, כי הרי הוא נדרש לחזק את הלגיטימציה שלו בחברה כאמצעי למיצוי יעיל יותר של מאגרי כוח אדם, לנוכח הירידה בשיעורי הגיוס בקרב קבוצות מבוססות. לא בכדי המעבר לגיוס התנדבותי הרחיב את האפשרויות בפני נשים, הגם שבמסגרת ארגון שמרני יותר (ששון-לוי, 2011). כמו כן, בזכות ביטולו של גיוס החובה הפך צבא ארצות הברית ל"מעבדה חברתית" המרחיבה את אפשרויות השילוב של אפרו-אמריקאים (Segal et al., 1998). מכאן שגם הפוטנציאל לחיזוק אינטגרציה בין קבוצות (לפחות החלשה של סטראוטיפים שליליים) גובר בצבא מתנדבים.

שנית, דווקא בשל התרחקות הקבוצות המבוססות מצבא מתנדבים, הצבא מעמיק את פעילותו לגיוס קבוצות ממעמד נמוך. להמחשה, בארצות הברית התרחבה בשני העשורים האחרונים הפעילות של תיכונים צבאיים המציעים בקהילות עניות תנאי לימוד טובים יותר מאלה שמציעים בתי הספר הציבוריים (Galaviz et al., 2011). לכן אין למשל כל סיבה ש'חוות השומר' לא תמשיך להכשיר חיילים וחילות עם קשיי הסתגלות, מהטעם הפשוט שהצבא ההתנדבותי יזדקק להם. שלישית, אם יוסב מודל הגיוס להתנדבותי, דווקא ייקור עלויות ההעסקה יעודד את הצבא לגייס כוח אדם בפריפריה תוך עטיפת הגיוס במעטפת של תרומה חברתית (גם אם הצבא מאמין במשימה החברתית) וגיוס משאבים הולמים בהתאם. דוגמה לכך היא פרויקט עתידים, ובכלל זה גם פרויקטים להכשרה טכנולוגית

שבלמו את המוביליות בצבא של מזרחים בשל הטיית האתניות של שיטת המיון הצבאית (לרר, 2021). סביר להניח שכל שהסללה בצבא התבססה יחד עם גידול פערי השכר בשוק העבודה, תרומת הצבא לאי-שוויון חברתי רק גדלה. היא אף תגדל בעתיד ככל שההוצאה לכל חייל תעלה עם הגברת השימוש בטכנולוגיה והצמצום הבלתי נמנע של היקפי הגיוס. כפי שמלמד מחקר בינלאומי משווה, צבאות היי-טק דורשים רמה גבוהה יחסית של הון אנושי, מה שמצמצם את האפשרויות עבור אלו ללא הכשרה מתאימה. הואיל וצבאות אלה צריכים פחות חיילים יחסית, שילוב זה מגביל עוד יותר את תרומת הצבא למוביליות חברתית (Kantor et al., 2012).

יתר על כן, קבוצות מיעוט שונות לא בהכרח חשות שההסדר הרפובליקני עובד עבורן ומחזק את תחושת הסולידריות שלהן. באשר לדרוזים, דרישתם ליחס מיוחד ולתמורה מהמדינה עבור שירותם הצבאי ביחס לאלו שאינם משרתים הפכה עם הזמן למוטיב מרכזי בטענותיהם לקיפוח ולאפליה (אמרני, 2010, עמ' 142-155). גם מגויסים יוצאי אתיופיה מדווחים כי השירות הצבאי השיא להם תועלת סמלית מוגבלת המנוגדת לציפיותיהם הגבוהות, והם חווים השפלה לאחר שירות חרדים לעומת זאת מדווחים כי השירות קידם אותם כלכלית וחיזק את ההון החברתי שלהם בזכות שירות עם חיילים שאינם חרדים (מלחי, 2021). עם זאת, איננו יודעים אם לא היה מושג אפקט דומה אילו הורשו חרדים להפסיק את לימודיהם ולעבוד עבודה אזרחית ולא רק צבאית.

מצד אחר, הצבא תורם לתחושתן של נשים שהשירות מצייד אותן במשאבים, דוגמת הכרה או שבירת מסגרת פטריארכלית (Lomsky-Feder & Sasson-Levy, 2018). גם אם לא נכון להקל בכך ראש, ספק עד כמה מדובר בתרומה ייחודית של הצבא, שכן אין בידינו ממצאים משווים עם "קבוצת ביקורת", כלומר עם תחושתן של נשים שאינן מתגייסות ובעלות רקע חברתי דומה. יתר על כן, כפי שלומסקי-פדר וששון-לוי מדגישות (עמ' 33), חלק מהנשים ממשיכות במעמד נמוך נותרו במעמדן לאחר השירות למרות החוויה הצבאית התורמת. ספק גם עד כמה ראוי שחברה תתגאה בכך שהצבא מעצים נשים או גברים בזכות חוויות חד-פעמיות, לרבות סממנים חיצוניים של השירות, דוגמת חיילת המתגאה כי בהולכה במדים ברחוב בשכונה פריפריאלית האנשים רוצם לדבר איתה בזכות מדיה (עמ' 32-33).

ולבסוף, השירות מסב גם נזקים אישיים. לדוגמה, כישלונות במיונים ליחידות מובחרות פוגעים בנפשם של אלפי צעירים בטווח גילים רחב (אבירם, 2020).

התוצאה היא פגיעה בהוגנות, כאשר אי־שוויון מגדיר סיכון ככל שמטבע הדברים שירות צבאי ימשוך אליו את מי שהאפשרויות שלהם בשוק העבודה מוגבלות יותר. כך המדינה רוכשת תמורת סכום נמוך יחסית את "גופם" של הצעירים מתוך ניצול מצוקתם – מהלך שאינו שונה מהותית מזנות ומסחר איברים, שהם עיסוקים הפסולים מוסרית (ראו Sandel, 2012). מבחינה פוליטית זהו שינוי ביחסי הכוח בחברה, המשנה את סוג החוזה בין האזרח למדינה בכך שהוא הופך את המגויסים והמגויסות ממי שלמדינה ולקהילת האזרחים יש חובה כלפיהם למי שלכאורה התגייסו מבחירה חופשית כשכירים, ולכן החובה כלפיהם נחלשת. שינוי כזה גם יחליש את חשיפת הקבוצות המבוססות לסיכונים הכרוכים בגיוס ולכן יפחית את העניין שלהם במדיניות הצבאית, וכך יחליש את הפיקוח האזרחי על הצבא (לפירוט ראו לוי, 2011).

משבר הגיוס הוא משבר לגיטימציה ולא משבר מוטיבציה או כשל במדיניות. לכן, כשהבעיה לגיטימציונית מן הראוי לטפל בה בכלים שיחזקו את הלגיטימציה.

גם החלופה של שירות אזרחי לכול אינה ראויה. הרעיון הוא לרפא את אי־השוויון בגיוס באמצעות הטלה של חובת גיוס לשירות האזרחי על כלל הצעירים והצעירות, כשהצבא יהיה זה שיבחר מי ילך או תלך לשירות צבאי או אזרחי (פירון והרוש גיטי, 2020). סדנת חוקרים וחוקרות שהתכנסה באוניברסיטה הפתוחה בשנת 2013 תרשה אופציה זו ושללה אותה פה אחד (לוי, 2015). מבלי להיכנס לסוגיות נורמטיביות הקשורות לחירויות הפרט ולקושי לאכוף שירות כזה (מלחי ועמיתיו, 2021, עמ' 8-9), בין השאר העלו החוקרות והחוקרים את הטענות הבאות: (1) תיווצר תלות של השירותים החברתיים בקיומו של השירות האזרחי, וזו תעכב בעתיד רפורמות בשירות החובה; (2) התרחבותו של השירות האזרחי תפתח חלופה מוסדית לשירות החובה לצד תחרות פנימית בין המסלולים, והתוצאה לאורך שנים עשויה להיות דווקא האצת הירידה במעמדו של שירות החובה וזליגה ממנו לשירות האזרחי; (3) ייווצרו קונפליקטים בין מוסדות המדינה לאזרחים הערבים והחרדים; (4) הזרמת עשרות אלפי מתנדבים לשירות לשוק העבודה תפר את האיזון בשוק. עובדים בשכר במקומות עבודה שונים ובעיקר בתפקידים בלתי מקצועיים או מקצועיים למחצה יידחקו אל מחוץ לשוק, כשם שעשויה להיגרם פגיעה באיכות השירותים אם יאוישו על ידי עובדים ועובדות שאינם מיומנים.

בפריפריה דוגמת תוכנית להבים, הנעזרים בהן פילנטרופי, או העתקת בסיסי המודיעין לדרום. בה בעת הצבא ימשיך להקנות ניסיון תעסוקתי. ההבטחה לניסיון כזה תוכל לעודד גיוס של בעלי כישורים גבוהים שיש להם אלטרנטיבה בשוק העבודה האזרחי. בסיכומו של דבר, הטענות באשר לתרומתו החברתית של הצבא אינן מבססות את הלגיטימציה של גיוס חובה, ובפרט שאין להן ביסוס מחקרי והן מתעלמות מתרומות שליליות של הגיוס, שלהן דווקא יש ביסוס מחקרי, ומהאפשרויות של הצבא לתרום גם אם יבוטל גיוס החובה.

סיכום והצעה חלופית – מעבר לגיוס בררני גלוי

משבר הגיוס הוא משבר לגיטימציה ולא משבר מוטיבציה או כשל במדיניות. מדיניות הגיוס קורסת תחת עומס של סתירות. לכן, כשהבעיה לגיטימציונית מן הראוי לטפל בה בכלים שיחזקו את הלגיטימציה. הצבא בפעולותיו רק תורם להעצמת הסתירות השוחקות בלגיטימציה של גיוס החובה.

משבר לגיטימציה מביא בדרך כלל צורך להגביר אכיפה לציות, או לחלופין לכינון מחדש של בסיס הלגיטימציה כדי לקיים שליטה ללא אכיפת יתר (Reus-Smit, 2007). המדיניות הישראלית פנתה לאכיפה – מעט אכיפה ואיום בסנקציות על חרדים, מעקב וסנקציות על נשים המצהירות ללא הצדקה על דתיותן והקשיית היכולת להשיג פטור לפני ובמהלך השירות. במידה רבה, גם הרעיון לחייב את הכול בשירות אזרחי, שמתוכו יברור הצבא את הדרושים והדרושות למשימותיו, הוא סוג של הגברת אכיפה. אך בעוד אכיפה מעניקה פתרון קצר טווח, כיול מחדש של בסיס הלגיטימציה יכול להאריך את טווח תקפותו של הפתרון.

כינון מחדש של מערכת הלגיטימציה של הגיוס ייעשה בצורה מלאה רק אם הגיוס יעבור מאכיפת המדינה (גיוס חובה) להסדרה באמצעות השוק (גיוס התנדבותי). בעוד הנחת המוצא שלי היא שזו התפתחות בלתי נמנעת לעתיד הלא־רחוק, עמדתי היא (ומתוך הנחה נורמטיבית השוללת מיליטריזם) שיש לחתור לדחייה של יישום פתרון זה ככל האפשר, ולהאריך את חייו של גיוס החובה באמצעות ביסוס מחדש של מערכת הלגיטימציה שלו. החלופה של מעבר לגיוס התנדבותי אינה נכונה מבחינה מוסרית ופוליטית כאחת. מבחינה מוסרית, בגיוס התנדבותי לא המדינה קובעת את מידת הסיכון שהפרט ייחשף אליו אלא השוק. המצב אינו כזה שגיוס חובה הוא בגדר חובה ואילו גיוס התנדבותי אינו חובה; בשניהם יש כפייה, בין של המדינה ובין של כוחות השוק.

שהלגיטימציה שלהם מוטלת בספק – גיוס בלתי שוויוני תחת אתוס שוויוני. בכך הוא מצמצם את הסתירות מערערות הלגיטימציה הגלומות במודל הנוכחי.

- אינו מצריך גיוס כפוי לשירות האזרחי וגיוס כפוי של חרדים, ובפוטנציה גם של ערבים.
  - הצבא יפסיק "לשחק" עם נתוני הגיוס כדי להציג מצג של גיוס שוויוני. משחקים אלו מביאים אותו לגייס את מי שלא צריך, להשאיר בשירות את מי שלא מתאים וגם לערוך מניפולציות מספריות. בכך גם ירכוש הצבא יכולת להתמודד עם עודפי כוח אדם הצפויים לו בשנים הקרובות.
  - מודל זה מבטיח כמעט את היתרונות ממודלים שונים – אל השורות יבואו מי שבלאו הכי היו מגיעים ומגיעות למודל ההתנדבותי הקורץ להם (הזדקקות לשכר מחיה, פטריטיזם, ציפייה למוביליות חברתית). אך גם רבים מאלה שבפוטנציה לא ייענו למודל התנדבותי יבואו לצבא במסגרת גיוס חובה מתוך הפנמת הנורמה הכרוכה בכך.
- הגיעה העת לדון במודל הגיוס כמכלול, מאמר זה ניסה להציע לכך תרומה צנועה.

יגיל לוי הוא פרופסור למדיניות ציבורית וסוציולוגיה פוליטית באוניברסיטה הפתוחה. תחום מחקרו הוא מערכות היחסים צבא-חברה פוליטיות. ספרו הערוך האחרון **חמושים בלגיטימציה: הצדקות לאלימות הצבאית בחברה בישראל** (בעריכה משותפת עם עפרה בן ישי) יצא לאור בהוצאת פרדס בדצמבר 2021. בשנת 2021 זכה יגיל בפרס "הישג הקריירה" של האגודה האמריקאית לחקר יחסי צבא-חברה. yagil.levy@gmail.com

מקורות

- אבירם, א' (2020). **פצועי צה"ל עוד טרם גיוסם: השפעת הכישלון במיון המקדים ליחידות מיוחדות על מרכיבים זהותיים ותפיסת חיים** [עבודת דוקטור]. האוניברסיטה העברית בירושלים.
- אבידר, מ' (2019). מדמי קיום לשכר – מודלים, תפיסות ופרקטיקות של תגמול. בתוך ר' משה ור' טיארג'אן אור (עורכים), **צבא העם בחליפות: אתגרי צבא הגנה לישראל בעידן הכלכלי הניאור ליברלי** (עמ' 109-128). מערכות. <https://din-online.info/pdf/mr487-1.pdf>
- אבן, ש' (2017, 28 בספטמבר). **תגמול לוחמי החוד בשירות החובה בצה"ל**. מבט על 977, המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/2017/09/977.pdf>
- אבן, ש' וישיב, ע' (2018). היבטים כלכליים של מערך המילואים בצה"ל. בתוך מ' אלרן, כ' פדן, ר' טיארג'אן אור ור' פרידמן בן שלום (עורכים), **מערך המילואים לאן?** מזכר 183 (עמ' 176-169). המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://bit.ly/3osfllW>
- אלרן, מ', חדד, ש', פדלון, ת', ושלח, ע' (2021, 2 באוגוסט). **קיצור שירות החובה לגברים בצה"ל: לא חשיבות כלכלית בלבד**.

על רקע הסתייגויות אלה הצגתי במסגרת המכון הישראלי לדמוקרטיה מתווה מפורט לכינון מודל גיוס בררני רשמי (לוי, 2021), כלומר הפיכת המודל הבררני הנוהג בפועל מבלתי רשמי לרשמי, בדומה לתהליך שעבר מערך המילואים. אלה עקרונותיו: (1) המדינה תגייס שיעור מסוים מהאוכלוסייה; (2) היא תקבע מי יתגייסו לפי קריטריונים שיקבע הצבא באישור הכנסת; (3) משך השירות יקוצר בהדרגה לשנתיים על פי המתווה המקורי שהציעה ועדת בן בסט. לוחמים ולוחמות ישירות שירות חובה מקוצר שיושלם בחובה בתקופת שירות נוספת עד שלוש שנות שירות, בתנאים של שירות קבע; (4) אורך השירות של נשים וגברים ישווה ותונהג מערכת מיון, שיבוץ וקידום שוויונית לשני המגדרים (כהמלצת הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל – בראיית העשור הבא, 2007, המוכרת כ'ועדת שגב'); (5) הקריטריונים לפטור מגיוס יהיו רשמיים ושקופים. הם יחילו עיקרון של שוויון, אבל "שוויון בין כשירים" ולא שוויון העיוור להבדלים בין-קבוצתיים ובין-אישיים. הקריטריונים יהיו על בסיס כשירות אישית לשירות צבאי (השכלה, טוהר מידות, בריאות נפשית ופיזית), על בסיס התאמה מצפונית (שתפטור סרבני מצפון בהליך מהימן) ועל בסיס כשירות תרבותית-קבוצתית. הקריטריון התרבותי יפטור משירות קבוצות שאורח חייהן ותרבותן עומד בסתירה מהותית לדרישות ולאופי של השירות הצבאי – ערבים, גברים חרדים ונשים דתיות; (6) הקריטריון לפטור יהיה אורח חיים חרדי (בדומה לעקרון הפטור של נשים דתיות) ולא "תורת אומנותו", כך שהשיבות לא יהוו עוד מקלט למבקשים להשתחרר משירות ולא יימנעו מחרדים שאינם משרתים בצבא לעבוד; (7) דמי הקיום למשרתים לא יעלו במידה ניכרת, אבל מענקי השחרור יעניקו פיצוי משמעותי למתגייסים על אובדן השנים שבהן לא התקדמו בתחום התעסוקה וההשכלה ביחס למי שלא שירתו; (8) השירות האזרחי יהיה על בסיס התנדבותי בלבד למי שקיבלו פטור משירות, ותמורת דמי קיום. לא תתאפשר המרת שירות צבאי באזרחי. מי שלא נמצאו מתאימים לשירות צבאי על פי אמות המידה שנקבעו יקבלו פטור משירות.

לסיכום, **בשלב הראשון שיעור הגיוס לא יפחת במידה משמעותית משיעורו כיום, אולם הבררנות הנהוגה כיום בפועל תהפוך לרשמית**.

למעבר למודל בררני רשמי יתרונות מובהקים לעומת המצב הנוכחי ועל פני מודלים חלופיים:

- המודל המוצע משמר את עקרון גיוס החובה ומעניק לו אורך נשימה.
- הוא "מלבין" את המציאות הקיימת, שכיום מתנהלת באמצעות הסדרים אפורים ובלתי רשמיים

<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5016616,00.html>

חדד, ש' (2009). **צבא חובה מול צבא מקצועי: השפעת שיטת הגיוס על העוצמה הצבאית של מדינת ישראל** [עבודת דוקטור]. אוניברסיטת תל אביב.

יהושע, י' ווייס, ר' (2020, 5 בדצמבר). 8200 גוונים של ישראל. **ידיעות אחרונות**. <https://www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-5855426,00.html>

יעיש, מ' (2004). מעמדות בישראל. **מגמות**, (2), 267-286. <https://www.jstor.org/stable/23658039>

יער, א' והרמן, ת' (2015). **מדד השלום – יולי 2015**. המכון הישראלי לדמוקרטיה ואוניברסיטת תל אביב. https://www.idi.org.il/dataisrael/1507_Peace_Index_Heb.pdf

ישראל, צ' (2020). **מדד הביטחון הלאומי – מגמות בדעת הקהל בישראל**. מזכר 200, המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://www.inss.org.il/he/publication/national-security-index/> כהן, ג' (2017, 3 בינואר). איזנקוט לקראת ההכרעה במשפט אזריה: "בן 18 שמתגייס הוא לא הילד של כלנו". **הארץ**. <https://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.3194547>

כהנר, ל' ומלאך, ג' (2021). **שנתון החברה החרדית בישראל 2021**. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://bit.ly/3utZrEp> כוכבי, א' (2021, 9 ביוני). דברי הרמטכ"ל בכנס "צה"ל והחברה הישראלית – הכנס השנתי התשיעי לזכרו של רב-אלוף (מיל") אמנון ליפקין-שחק", אוניברסיטת רייכמן [סרטון]. <https://bit.ly/3LeWQUL>

לביא, א' (2016). **החברה הערבית-הפלסטינית במדינת ישראל: עת לשינוי אסטרטגי בתהליכי השילוב והשוויון**. המכון למחקרי ביטחון לאומי ומרכז תמי שטיינמן למחקרי שלום. <https://bit.ly/3orPGTs>

לוי, י' (2003). **צבא אחר לישראל: מיליטריזם חומרי בישראל**. ידיעות אחרונות.

לוי, י' (2007). **מצבא העם לצבא הפריפריות**. כרמל.

לוי, י' (2010). **מי שולט על הצבא? בין פיקוח על הצבא לשליטה בצבאיות**. מאגנס.

לוי, י' (2011). הפוליטיקה של צבא מתנדבים. נייר שהוצג בסדנה **סימולציה – מודל גיוס אחר**, האוניברסיטה הפתוחה. <http://www.israel-sociology.org.il/uploadimages/4.pdf>

לוי, י' (2014). המחאה שלא הייתה – על מחאת נטל הגיוס. **המרחב הציבורי**, 8, 55-76. <https://bit.ly/3rtKLmQ>

לוי, י' (2015א). **המפקד האליון: התאוקרטיזציה של הצבא בישראל**. עם עובד ומכללת ספיר.

לוי, י' (2015ב). "צבא העם" נגד גיוס החובה. **משפט וצבא**, 21(א), 340-309. <https://bit.ly/3GIGmBb>

לוי, י' (עורך) (2015). **שירות חובה או חובה לשרת: תרחישים של שירות אזרחי חובה בישראל**. האוניברסיטה הפתוחה.

לוי, י' (2019). הצבא וחברת השוק: מסגרת מושגית. בתוך י' לוי, נ' גזית, ר' משה, וא' הרנס (עורכים), **הצבא וחברת השוק בישראל** (עמ' 11-52). למדא – האוניברסיטה הפתוחה.

לוי, י' (2021, 18 במרס). **גילוי דעת – בזכות המעבר למדיניות גיוס בררנית ורשמית**. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/blogs/security-clearance/34145>

לוי, י' (2022). האירוע המכונן של פרשת אלדור אזריה. **קריאות ישראליות – כתב עת רב-תחומי במדעי החברה והרוח**, 1,

<https://bit.ly/3J4A3cz>. 53-60

לוי, י', לומסקי-פדר, ע', והראל, נ' (2007). מ'צבאיות נתינית' ל'צבאיות חוזית' – פניה המשתנות של הצבאיות בישראל. **המרחב הציבורי**, 1, 89-116.

מבט על 1503, המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://www.inss.org.il/he/publication/short-service/>

אמרני, ש' (2010). **הדרוזים: בין עדה לאום ומדינה**. קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה. <https://bit.ly/34FufCN>

אריאן, א', אטמור, נ', והדר, י' (2007). **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2007 – לכידות בחברה שסועה**. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/media/4431/thedemocracyindex2007.pdf>

אריאן, א', הרמן, ת', אטמור, נ', הדר, י', לבל, י' וצבן, ה' (2008). **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2008 – בין המדינה לבין החברה האזרחית**. המכון הישראלי לדמוקרטיה. https://www.idi.org.il/media/4776/madad_last_file.pdf

ארלוזורוב, מ' (2019, 2 בספטמבר). צבא העם? "יש את העשירים והמקושרים שהולכים ל-8200 – ויש את כל השאר". **TheMarker**. <https://www.themarker.com/news/politics/.premium-1.7775095>

אורפז, ע' (2012, 30 בדצמבר). שער הכניסה להייטק: יחידות טכנולוגיות בצה"ל מעדיפות את תושבי המרכז. **TheMarker**. <https://www.themarker.com/1.1896163>

אורפז, ע' (2014, 14 באפריל). ברוכים הבאים ללשכת התעסוקה של 8200. **TheMarker**. <https://www.themarker.com/career/1.2296657>

בנדר, א' (2018, 8 במרס). ח"כ רז: "דורש לבטל את גיוס החובה לצה"ל ולעבור למודל של צבא מקצועי בשכר". מעריב. <https://www.maariv.co.il/news/military/Article-627014>

בסוק, מ' (2015, 1 בפברואר). משכורות חיילי החובה הועלו בכ-25%; שכר לוחם הוא 1,076 שקל בחודש. **TheMarker**. <https://www.themarker.com/news/macro/1.2554345>

דר, י' וקמחי, ש' (2000). תפיסה עצמית של ביגור בעקבות שירות החובה בצה"ל. **מגמות**, (4), 591-616. <https://bit.ly/3GmcKcm>

הבית היהודי (2013). **יתנו, יקבלו – תוכנית לעידוד שירות צבאי, לאומי או אזרחי והתגייסות למילואים**. אוחד ב' 11 באפריל 2013 מתוך <http://www.baityehudi.org.il/equality>

הוועדה לבחינת סוגיית קיצור שירות החובה בצה"ל. (2006). **דוח הוועדה**. מוגש לשר הביטחון.

הימן זהבי, ר' (2020). **קידום מוביליות חברתית בקרב בני נוער בחינוך הטכנולוגי-מקצועי (מכללות י"ג-י"ד). ג'וינט ישראל – אשלים**. <https://meyda.education.gov.il/files/MadaTech/MadeayHatechnologia/2020/menta.pdf>

הראל, ע' (2014, 28 בדצמבר). מסמך צבאי פנימי: צה"ל צריך להתכונן לביטול גיוס החובה. **הארץ**. <https://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2522983>

הרמן, ת', ענבי, א', קביסון, ו' והלר, א' (2019). **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2019**. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/books/29414>

הרמן, ת', שפרן גיטלמן, ע', ענבי, א', וכהן, ע' (2021). **דימוי צה"ל בדעת הקהל הישראלית**. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/articles/36689>

הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל – בראיית העשור הבא. (2007). **דוח הוועדה**. מטכ"ל, אגף משאבי האנוש.

וולדמן, ע', טיארג'אן-אור, ר' וגל, ר' (2021). האמנם רצון הפרט? מרכיבי המוטיבציה לבחירת מסלול השירות בצה"ל. **חברה, צבא וביטחון לאומי**, 2, מערכות, 66-37. <https://fliphtml5.com/gcjin/ccnz>

זיידמן, ג' (2014). צבא והפרטה. **משפט ועסקים**, יז, 15-339. <https://bit.ly/3J7UjKl>

זיתון, י' (2017, 14 בספטמבר). ראש אכ"א לשעבר על מהפכת מעמד הלוחם: "אסור לפגוע במהות של מודל 'צבא העם'". **ynet**.

- פלד, י' ושפיר, ג' (2005). **מיהו ישראלי? הדינמיקה של אזרחות מורכבת** (מ' אלפון, מתרגמת). אוניברסיטת תל אביב, ההוצאה לאור.
- צוות הבדיקה בנושא נתוני גיוס חרדים לצה"ל (2020). **דו"ח מסכם**. <https://bit.ly/3uhhs8R>
- קבילן, א' (2018). כוח האדם במערך המילואים: מהתנהלות לניהול. בתוך מ' אלרן, כ' פדן, ר' טיארג'אן-אור ור' פרידמן בן שלום, (עורכים), **מערך המילואים לאן? (עמ' 79-88)**. המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- קבילן, א' (2021). השוויון בתרומה למדינה – שימור עקרון "צבא העם" במודל "אומה חמושה" במאה ה-21. **בין הקטבים**, 26-27, <https://bit.ly/3LdF3gH>. 97-113
- קובוביץ, י' (2021, 22 בדצמבר). כוכבי הקריאה "הטובים לסייבר" משקפת אובדן ערכים, הטובים הם הלוחמים. **הארץ**. <https://www.haaretz.co.il/news/politics/1.10486468>
- ריבנאי-יהיר, ש' ואבידר, מ' (2014). בין המדינה וביני: מורכבות שיח השירות הצבאי בקרב בני נוער בעידן של שינויים ערכיים. **בין הזירות**, 12, 28-41. <https://bit.ly/3gse2lq>
- שורצולד, י' ואמיר, י' (1994). התייחסות בינעדיתית בקרב טירונים וזיקתה להתנסות האינטגרטיבית בחטיבות הביניים. **מגמות, לה (4)**, 359-374. <https://bit.ly/3L1fPCs>
- שטרן, א' (2009). **משא כומתה – ניוטים בגובה העיניים**. ידיעות אחרונות.
- שטרן, ר' (1998). מהפך במוטיבציה לשירות בצה"ל – הסבר אפשרי. **מערכות**, 360, 28-35. <https://fliphtml5.com/gcinv/qorz>
- שלח, ע' (2003). **המגש והכסף: מדוע דרושה מהפכה בצה"ל**. כנרת, זמורה-ביתן.
- ששון-לוי, א' (2006). **זהויות במדים: גבריות ונשיות בצבא הישראלי**. מאגנס.
- ששון-לוי, א' (2011). נשים בצבא מקצועי: ההשלכות המגדריות של המעבר לצבא מקצועי בישראל. **המרחב הציבורי**, 5, 73-91.
- ששון-לוי, א' (2018). מבוא תיאורי – מארגון ממוגרד למשטרי אי-שוויון: מבט אנליטי על מגדר וצבא במחקר בישראל. בתוך א' ששון-לוי וע' לומסקי-פדר (עורכות), **מגדר בבסיס: נשים וגברים בשירות הצבאי (עמ' 20-51)**. מכון ליר והקיבוץ המאוחד.
- "תר"ש גדעון": כך יעבור תחום כוח האדם בצה"ל מהפכה (2015)**, 5 באוגוסט. אתר צה"ל. אוחרז ב-15 בינואר 2017 מתוך <http://www.idf.il/1133-22518-he/Dover.aspx>
- Ajangiz, R. (2000). *Being influential without participating in the policy process: The case of conscription in Western Europe*. European Consortium for Political Research, presented as the ECPR Joint Sessions, Copenhagen, 14-19 April. <https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/15285>
- Ajangiz, R. (2002). The European farewell to conscription? In L. Mjøset & S. Van Holde (Eds.), *The comparative study of conscription in the armed forces*, vol. 20 (pp. 307-335). JAI Press. [https://doi.org/10.1016/S0195-6310\(02\)80033-3](https://doi.org/10.1016/S0195-6310(02)80033-3)
- Ben-Ari, E., Rosman, E., & Shamir, E. (2021). Neither a conscript army nor an all-volunteer force: Emerging recruiting models. *Armed Forces & Society*. <https://doi.org/10.1177/0095327X211048216>
- Ben-Shalom, U. (2012). Soldiers' in-group and out-group peer perception: Contact and ethnic identity. *Military Psychology* 24(5), 473-487. <https://doi.org/10.1080/0895605.2012.716267>
- Galaviz, B., Palafox, J., Meiners, E. R., & Quinn, T. (2011). The militarization and the privatization of public
- לוי, ר' (4 בנובמבר). מה הסיכוי שלכם להגיע ליחידות הטכנולוגיות היוקרתיות בצה"ל? תלוי איפה אתם גרים. **TheMarker**. <https://bit.ly/3opveT5>
- לרר, ז' (2021). **הקוד האתני: קב"א, מזרחים, אשכנזים**. מכון ליר והקיבוץ המאוחד.
- מאוסנר, מ' (2013). ליברליזם בישראל – "האדם הטוב", "האזרח הרע" והשגשוג האישי והחברתי. **עיוני משפט, ל"ו**, 7-79. <https://bit.ly/3HBBKGmP>
- מבקר המדינה (2010). **דוח שנתי 60א – מתן פטור משירות חובה לפני תום השירות**. <https://bit.ly/3gtchuE>
- מייזלס, ע' (2002). צעירים ישראלים במעבר לבגרות: השפעת השירות הצבאי. **עיונים בחינוך**, 15(1), 159-190. <https://www.jstor.org/stable/23394060>
- מלחי, א' (2021). **פריפריות במדים: מן השוליים לצבא ובחזרה**. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/books/34699>
- מלחי, א', כהן, ס' וגל, ר' (2021). **תיקון שירות החובה באמצעות קלקולים חדשים? חוות דעת למתווה "שווה לכולם"**. מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית. <https://bit.ly/3uqyP7r>
- מנלה, מ' (2019, 6 בדצמבר). לא רק 8200: השירות הצבאי שנותן יתרון בהייטק. **כלכליסט**. <https://www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3775205,00.html>
- משרד האוצר (2017, 1 בינואר). **משרד האוצר, השנה שהייתה וזו שתהיה: משרד האוצר מסכם את שנת 2016 ופותח את 2017**. הודעה לעיתונות. https://www.gov.il/he/departments/news/press_04012017
- משרד ראש הממשלה (2006, 26 בפברואר). **המלצות הוועדה לבחינת סוגיית קיצור שירות החובה בצה"ל. החלטה מס. 4711 של הממשלה**. https://www.gov.il/he/departments/policies/2006_des4711
- נציב קבילות החיילים (2018). **דוח שנתי 46** התשע"ח 2017. משרד הביטחון, ההוצאה לאור.
- ספראי, מ' (2010). **מדיניות ניהול כוח האדם בעקבות מלחמת יום הכיפורים: צוהר ארגוני להבנת יחסי צבא-חברה** [עבודת דוקטור]. האוניברסיטה העברית בירושלים.
- ספראי, מ' (2019). כשניאור-ליברליזם פוגש את "צבא העם": השינוי ב"צבא העם" כפי שהוא משתקף בשינויים במודל שירות הקבע. בתוך י' לוי, נ' גזית, ר' משה, וא' הרנס (עורכים), **הצבא וחברת השוק בישראל (עמ' 98-124)**. למדא – האוניברסיטה הפתוחה.
- עמית, ח' (2018, 28 באוקטובר). המיליארדים הסודיים של צה"ל: לאן נעלמו המילואימניקים? **TheMarker**. <https://www.themarker.com/allnews/premium-1.6595671>
- פומרנץ, ל' ושר, י' (2009). אף אחד כבר לא רוצה לשרת. בתוך ה' בן אליהו וז' לרר (עורכים), **סוציולוגיה של צבא העם – מבט מבפנים (עמ' 325-394)**. ממד"ה, צה"ל.
- פורום דב לאוטמן (2017, 26 בדצמבר) **לוקחים את החינוך בידיים** [סרטון]. https://www.facebook.com/watch/live/?ref=watch_permalink&v=1058145290994876
- פירון, ש' והרוש גיטי, ע' (2020). **שווה לכולם – ממשבר השירות למתווה התחדשות**. פנימה. https://drive.google.com/file/d/1RO7xVF0HbVHrWA_uGfKoReZYz18CvKgi/view
- פישמן, א' (2017, 20 ביולי). צבא העם בע"מ. **ידיעות אחרונות – המוסף לשבת**. <https://www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-4992142,00.html>
- פישמן, א' ויהושע, י' (2018, 29 במרס). אני מכין את הצבא למלחמה ולא מתרגש מכל מיני אנשים קיקיוניים בצמתי השפעה שעושים פרופוגנדה. **ידיעות אחרונות – המוסף לשבת**. <https://www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-5208389,00.html>

- schools. *Berkeley Review of Education* 2(1), 27-45. DOI:10.5070/B82110029
- Habermas, J. (1975) *Legitimation crisis* [T. McCarty, translator]. Beacon Press.
- Herzog, H. (2004). Family-military relations in Israel as a genderizing social mechanism. *Armed Forces & Society*, 31(1), 5-30. <https://doi.org/10.1177/0095327X0403100102>
- Jessop, B. (1999). The changing governance of welfare: Recent trends in its primary functions, scale, and modes of coordination. *Social Policy & Administration*, 33(4), 348-359. <https://doi.org/10.1111/1467-9515.00157>
- Kachtan, D. G. (2017). "Acting Ethnic" — Performance of ethnicity and the process of ethnicization. *Ethnicities*, 17(5), 707-726. <https://doi.org/10.1177/1468796815610353>
- Kentor, J., Jorgenson, A. K., & Kick, E. (2012). The "new" military and income inequality: A cross national analysis. *Social Science Research*, 41(3), 514-526. DOI: 10.1016/j.ssresearch.2011.12.005
- Kier, E., & Krebs, R. R. (Eds.) (2010). Introduction: War and democracy in comparative perspective. In *In war's wake: International conflict and the fate of liberal democracy* (pp. 1-20). Cambridge University Press.
- Krebs, R. R. (2004) A school for the nation? How military service does not build nations, and how it might. *International Security*, 28(4), 85-124. [10.1162/0162288041588278](https://doi.org/10.1162/0162288041588278)
- Leander, A. (2004). Drafting community: Understanding the fate of conscription. *Armed Forces & Society*, 30(4), 571-599. <https://doi.org/10.1177/0095327X0403000404>
- Levi, M. (1997). *Consent, dissent, and patriotism: Political economy of institutions and decisions*. Cambridge University Press.
- Levi, M. (1998). A state of trust. In V. Braithwaite and M. Levi (Eds.), *Trust and governance* (pp. 77-101). Russell Sage Foundation.
- Levy, Y. (2013). The military as a split labor market: The case of women and religious soldiers in the Israel Defense Forces. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 26(4), 393-414. <https://www.jstor.org/stable/24713337>
- Lomsky-Feder, E., & Sasson-Levy, O. (2018). *Women soldiers and citizenship in Israel: Gendered encounters with the state*. Routledge.
- MacLean, A. (2005). Lessons from the Cold War: Military service and college education. *Sociology of Education*, 78(3), 250-266. <https://doi.org/10.1177/003804070507800304>
- Reus-Smit, C. (2007). International crises of legitimacy. *International politics*, 44(2), 157-174. <https://doi.org/10.1057/palgrave.ip.8800182>
- Rosman, E. (2020). Can military service bridge social schisms: The case of Israel. *Israel Affairs*, 26(3), 348-370. <https://doi.org/10.1080/13537121.2020.1754578>
- Sandel, M. J. (2012). *What money can't buy: The moral limits of markets*. Farrar, Straus and Giroux (kindle).
- Segal, D. R., Burns, T. J., Falk, W. W., Silver, M. P., & Sharda, B. D. (1998). The all-volunteer force in the 1970s. *Social Science Quarterly*, 79(2), 390-411. <https://www.jstor.org/stable/42863796>
- Shalev M., & Gal, J. (2018). Bullets and benefits in the Israeli welfare state. In H. Obinger, K. Petersen, & P. Starke (Eds.), *Warfare and welfare: Military conflict and welfare state development in western countries* (pp. 393-425). Oxford University Press.
- Suchman, M. C. (1995). Managing legitimacy: Strategic and institutional approaches. *The Academy of Management Review*, 20(3), 571-610. <https://doi.org/10.2307/258788>

הערות

- 1 זוהי עבודת מיפוי מתמשכת שאני עורך. להסברים והרחבה ראו לוי, 2007, עמ' 122-158.
- 2 בן גוריון מציג בפני הכנסת את חוק שירות בטחון, התש"ט-1949 [ד"ר 2 (תש"ט) 1338].
- 3 פקודה 3,0521, דמי קיום לחיילים בשירות חובה (עודכן באוגוסט 2018). <https://www.idf.il/media/>